

PEDAGOGY AND EDUCATION

Сучасні підходи та тенденції розвитку освіти в Україні

**Крупа Валентина Володимирівна¹, Савчук Олег Ігорович²,
Лобода Ірина Василівна³**

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури та спорту;
Хмельницький інститут соціальних технологій університету «Україна»; Україна

² старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури та спорту;
Хмельницький інститут соціальних технологій університету «Україна»; Україна

³ кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри хірургії
з курсом стоматології факультету післядипломної освіти;
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова; Україна

Анотація. У статті розглянуто і описано основні підходи та тенденції розвитку освіти в Україні в сучасних умовах. Тенденції розвитку стверджують створення нового зразка сучасної освіти, який би передбачав пріоритет освіти, що орієнтований на особистісні професійні бажання студента що до отримання освітніх послуг, орієнтовано на знання основних предметів, які будуть потрібні у професійній діяльності, особливо практичних знань та вмінь, а також виховання почуття відповідальності, гідності, гармонії стосунків, свободи спілкування та компетенції у своїх теоретичних та практичних межах, і останнє це – гармонії з навколишнім середовищем. Нині великі технологічні компанії відіграють дедалі більшу роль в освітній системі, надаючи цифрові платформи та послуги для вирішення освітніх питань у сучасних умовах.

Ключові слова: освіта, студент, педагог, тенденції, система, оцінка.

У системі освіти XXI століття на думку вчених, будуть проявлятися і впливати на реалізацію ідеї розвитку цілісної людської особистості такі тенденції: **перша тенденція** – гуманізація, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності. Тенденція стверджує створення нового зразка освіти, який передбачає пріоритет освіти, орієнтованої на особистість студента (особистісно орієнтованої) над освітою, орієнтованою на "знання з предмета"; найповніше розкриття здібностей студента, задоволення його різноманітних освітніх потреб, виховання почуття власної гідності, свободи, гармонії стосунків з навколишнім середовищем. **Друга тенденція** – гуманітаризація освіти, що покликана формувати духовність, культуру особистості, планетарне мислення, цілісну картину

PEDAGOGY AND EDUCATION

світу. Від рівня засвоєння базової гуманітарної культури залежить розвиток особистості в гармонії із загальнолюдською культурою. На основі загальнолюдської культури можливий розвиток усіх сторін особистості, урахування її суб'єктивних потреб і об'єктивних умов, пов'язаних з матеріальною базою і кадровим потенціалом освіти. У цьому зв'язку самовизначення особистості у світовій культурі є стрижневою лінією гуманітаризації змісту освіти. **Третя тенденція** – національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національної основи, в органічному поєднанні освіти з історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні національних цінностей українського народу та інших народів і націй. **Четверта тенденція** – відкритість системи освіти. Це означає, що визначення цілей освіти, зростання ролі освіти в умовах глобальних викликів зумовлено не тільки економічними, а й соціальними перетвореннями у сучасному світі, що вимагають організації якісно нової системи освіти, яка була б здатна забезпечити їх оперативну адаптацію до умов інноваційного розвитку. Дослідники називають своїми двома основними завданнями підготувати освітню систему до змін та спонукати суспільство задуматися про потенціал освіти для того, щоб уже сьогодні формувати компетентності та знання, що будуть запитувані на ринку праці через 10–40 років. Автори не дають конкретних відповідей, як має бути побудована освітня система, аби відповідати потребам завтрашнього дня, але пропонують поміркувати над деякими запитаннями. Вони також наголошують на культурних, національних та інших особливостях освітніх систем різних країн. Тому, перш ніж планувати реалізацію ідей, варто поставити собі такі запитання: чи актуальна пропонується тенденція в моєму культурно-економічному контексті? Якими можуть бути швидкість настання та вплив цієї тенденції? Чи можемо ми вплинути на неї? Чи є інші тенденції, які маємо брати до уваги в місцевому контексті?

Досліджувані тенденції умовно згруповані в п'ять категорій – “зростання”, “життя й робота”, “знання та сила”, “ідентичність і належність”, “мінлива природа”. Економічне зростання допомагає людству підвищувати рівень життя, проте соціально-економічна нерівність збільшується, а нераціональне використання ресурсів створює додатковий тиск на довкілля. Доступ до якісної освіти протягом усього життя потрібен для того, аби всі громадяни, незалежно від віку й особливостей, могли робити свій внесок у життя суспільства. Він також важливий для отримання знань щодо довкілля та розвитку

PEDAGOGY AND EDUCATION

технічного і критичного мислення, потрібних для стабільного майбутнього. Глобальна економічна інтеграція та технічний прогрес сприяли різкому зменшенню крайньої бідності та поліпшенню благополуччя багатьох. Проте не всі отримали однакові вигоди. Освіта може забезпечувати соціальну мобільність та розвиток компетентностей, що потрібні людям для участі в економіці. Навчання сприятиме як соціальному прогресу, так і економічному розвитку, аби освітня система відповідала цим завданням, варто вже тепер запитати себе: чи надають заклади освіти можливість усім зацікавленим у розвитку освіти надавати пропозиції та обговорювати її майбутнє?

Як можна перерозподілити освітні ресурси так, аби вони були доступні тим, хто найбільше їх потребують? В останні десятиліття люди стали більше інвестувати не в матеріальні активи (автомобілі, нерухомість тощо), а в нематеріальні. Вони здебільшого базуються на знаннях, інтелектуальній власності та даних. Можна задати митання до системи нинішньої освітньої програми в Україні: які компетентності потрібні для участі в нематеріальній економіці, для генерування нових ідей та створення революційних продуктів, організації та управління новими способами роботи та виробництва?

Нині великі технологічні компанії відіграють дедалі більшу роль в освітній системі, надаючи цифрові платформи та послуги для вирішення освітніх питань. Як це вплине на майбутнє управління освітою? Які форми співпраці ще потрібні для формування суспільної цінності навчання? У розвинених країнах переважно зростає чисельність людей похилого віку, натомість знижується народжуваність. Потреби пенсійної системи та охорони здоров'я збільшать фінансовий тиск та можуть негативно вплинути на економічне зростання. Зміна клімату змінить життя людства. Екологічно стійке зростання потенційно існує завдяки зеленим технологіям. Проте чи зможуть вони й надалі компенсувати постійне збільшення споживання та кількості відходів, наразі незрозуміло. Пошук рішення, що розв'яже проблему зміни клімату та збереження благополуччя планети, стає надважливим завданням для людства. Технологічні досягнення дали людству змогу вийти в космос і інновації забезпечать зростання цієї сфери, якій загрожує засмічення навколоземного простору відходами нинішньої космічної діяльності. Скорочення робочого часу, розповсюдження гнучкого розкладу, зокрема й неповний день та віддалена робота, з одного боку, а з іншого – цифровізація всіх особистих сфер (від відстеження кількості кроків до

PEDAGOGY AND EDUCATION

планування романтичних зустрічей) змінюють стиль нашого життя. Освіта має сприяти формуванню суспільства, у якому піклуються про всіх його членів, підтримуючи кожному, незалежно від його / її особливостей і потреб. Цифрові технології сприяли розповсюдженню нових форм зайнятості (віддалену роботу та роботу через онлайн-платформи). Вільний час людини переспрямовується на продуктивність, ефективність та самовдосконалення, а частина нашої життєвої історії трансформується в дані на мобільних пристроях. Зміна соціальних цінностей, виражена в зменшенні кількості шлюбів та переорієнтація на партнерські взаємини в родині, зменшення народжуваності та збільшення участі жінок у робочих відносинах, нестабільність зайнятості та економічна незахищеність – основні чинники впливу на формування сім'ї нинішнього століття. Якість життя помітно підвищується скрізь, люди почуваються безпечніше, але нерівності зберігаються й навіть примножуються. Емоційна та фізична безпека є наріжним каменем освіти та здорового розвитку, щоб сприяти становленню суб'єкта життя, – особі, що проводить самостійний вибір життєвої позиції і що цілком віддає собі звіт в тому, якому життю вона віддає перевагу, а отже, несе повну відповідальність за здійснюваний і досконалий вибір. Ми, інтерпретували те, що відбувається з погляду загальних основ життя і об'єктивних загальних закономірностей, особливим власним відношенням до явищ життя через оцінки, думки, реакції, що сприяло професійній спрямованості особистості студентів як фахівців відповідної сфери. При проголошенні незалежності Україна успадкувала достатньо розвинену систему освіти, яка за кількісними та якісними показниками відповідала рівню розвинених країн Європи та світу. Але на шляху до досягнення вітчизняною освітньою сферою сучасного інноваційного рівня існують перешкоди – певні проблеми, які стримують прискорений розвиток освіти в Україні. Вплив сукупності таких факторів викликає спільний ефект – зменшення потенціалу розвитку вітчизняної сфери освіти.

Проблеми й тенденції функціонування та розвитку освіти розглядалися провідними дослідниками, зокрема, І. Вакарчуком, Л. Ващенко, І. Гавришом, В. Євдокимовим, О. Коваленко, В. Кременем, О. Локшиною, В. Луговим, Т. Лукіною, О. Ляшенко, В. Мадзігоном, С. Ніколаєнко та іншими. У їх дослідженнях піднімаються ключові питання розвитку освітньої галузі, але багато проблем залишаються невирішеними через відсутність системного погляду на їх виникнення. Виходячи з цього,

PEDAGOGY AND EDUCATION

особливого значення набуває системне дослідження світових та національних тенденцій в освітній сфері України, а також виявлення проблем, що негативно впливають на розвиток освіти. Так, основною світовою тенденцією є зміна концептуальних підходів щодо місця освіти у структурі національної економіки та переосмислення її ролі у забезпеченні економічного розвитку. Людина признається найвищою соціальною цінністю, що вимагає створення нового зразка її освіти. Освіта перестає бути видом невиробничого споживання, а стає «інвестицією в людський капітал», що приносить економічні (збільшення ВВП) та соціальні (зниження безробіття, бідності, злочинності, тощо). Отже, в кінцевому рахунку зростання освітнього рівня стимулює економічне зростання, а розвиток освіти признаний основою суспільного прогресу. В Україні, як і у промислово розвинених країнах, цьому питанню в повній мірі приділяється увага на загальнодержавному та регіональних рівнях. У сучасному світі відбувається зміна змісту освіти та підходів до навчального процесу (зокрема, впровадження інноваційних підходів до навчання). Освіта перестає трактуватися як досягнення певного рівня знань, а розглядається з позицій «неперервності протягом життя», що має на меті розвиток особистості, формування її духовності й культури, планетарного мислення. Замість традиційно- класичного підходу – рутинного засвоєння значних обсягів стандартизованої інформації, сучасна освіта застосовує компетентнісний підхід – заснований на оволодінні засобами безперервного самостійного набуття нових знань, який розвиває здібності та уміння, адаптуватися до складних, швидкоплинних і непередбачених ситуацій. У навчальному процесі більше уваги приділяється самостійній роботі, рівноправним відносинам між педагогом і студентом. Такі процеси відбуваються в Україні достатньо повільно, зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) наголошено на наявності проблем оновлення змісту освіти й впровадження інноваційних технологій навчального процесу [2]. Постійне, швидке й значне зростання освітніх бюджетів (збільшення фінансування освітньої сфери) як з боку держави, так і з боку приватного сектору відмічаються у переважній більшості розвинених країн [5].

Підтримка розвитку освіти є пріоритетом державної політики та інвестиційно-привабливим об'єктом для приватних інвесторів практично всіх індустріально розвинених держав світу. Крім того, у тих країнах чи сегментах освіти, де державне фінансування все ж скорочується, воно компенсується

PEDAGOGY AND EDUCATION

за рахунок приватного інвестування [6]. Зростанням рівня фінансування за період 2000 – 2013 рр. відзначились й всі рівні вітчизняної освітньої системи [7]. Однією з глобальних тенденцій є кризові явища, що характерні світовій системі освіти, що викликано перш за все переходом суспільства з індустріального до постіндустріального стану. Слід відзначити, що освітянська криза у нашій державі була зумовлена не тільки глобальними, а й національними факторами. Глобалізація та інтернаціоналізація освіти загальновизнані світові тенденції, що передбачають:

– активізацію міжнародного (міждержавного, міжрегіонального) обміну, взаємодії та співпраці між суб'єктами освітньої сфери, створення єдиного (зокрема, європейського) освітнього простору, що надає можливість взаємозбагачення національних освітніх систем.

Наслідком цих змін для України є уніфікація освіти, наприклад, вищої освіти через Болонський процес. Збільшення чисельності осіб, що здобувають освіту спостерігається у більшості країн світу, що прогнозується й у подальшому. Така тенденція викликає феномен «надлишкової освіти» (overeducation), що є характерним для більшості розвинених індустріальних держав та характеризує ситуацію коли працівники з високою кваліфікаційною підготовкою виконують роботи, що мають нижчі кваліфікаційні вимоги. Наявність феномену свідчить про низьку якість освіти, нерациональне використання інтелектуального капіталу та велику частку осіб, що працюють не за спеціальністю підготовки. Незважаючи на прискорений розвиток приватного сектора освіти, вона залишається сферою де за обсягом впливу переважає державний сектор, на який визначальний вплив мають національні традиції, державна й регіональна політика. Отже, конкурентні рейтинги навчальних закладів різних країн поки що мають доволі умовний характер та проблеми з порівнянням й відповідністю.

В Україні відкриття приватних навчальних закладів дозволяє певним чином розширити доступі громадян до освіти, але основою вітчизняної освітньої системи все ж залишаються державні та муніципальні установи, які обмежені в можливостях залучення приватних інвестицій та найчастіше програють у конкурентній боротьбі приватним. Освіта розглядається як сфера економічної діяльності, яка у своєму розвитку підпорядкована законам ринкових відносин. Це зумовлює наявність неухильно зростаючих попиту, пропозицій на ринку освітніх послуг та конкуренції навчальних закладів, що вимагає підвищення рівня їх конкурентно спроможності. Серед

PEDAGOGY AND EDUCATION

причин високих темпів зростання параметрів глобальної системи освіти фахівці називають збільшення кількості дорослих, що отримують додаткову освіту.

Так, вступ України до Світової організації торгівлі (2008 р.) означає прийняття її угод та до мовленостей, у тому числі Генеральної угоди про торгівлю послугами, яка передбачає відкриття внутрішніх ринків загальноосвітніх послуг для міжнародної конкуренції.. Світова освітня система змінюється структурно на користь вищих рівнів – це є соціальним явищем, притаманним усім розвинутим країнам, що породжує феномен вищої освіти. В нашій країні теж відчутні негативні наслідки такої тенденції: знецінення отримуваних кваліфікацій та падіння якості наданих освітніх послуг. «Безперервне навчання» й в Україні визначено одним з пріоритетів загальнодержавної політики, що відповідає світовим тенденціям [2–4].

Іншими актуальними тенденціями розвитку світової й національної освітньої сфери є: збільшення термінів навчання й підготовки кваліфікованих фахівців; впровадження нових телекомунікаційних моделей. Важливою передумовою й стратегічним етапом на ідейно-концептуальному рівні успішного вирішення проблеми є її правильна постановка, що дає змогу оперативно прийняти відповідне управлінське рішення. Аналіз досліджень дозволив виявити причини та наслідки основних проблем, що стримують подальший інноваційний розвиток освіти в Україні. Виявлені проблеми та їх причини обумовлюють подальший розрив вітчизняної освіти з передовими світовими системами, незадовільний потенціал її розвитку, низьку здатність до самооновлення та саморегулювання, відсутність сприятливих умов для прискореного інноваційного розвитку. Таким чином, виявлені в результаті аналізу тенденції надають уявлення про хід освітніх процесів у майбутньому та дозволяють розглядати перспективи сфери освіти, прогнозувати зміну показників. Отже, існуюча сфера освіти України має значні потужності й науковий потенціал, що при вирішенні виявлених проблем можуть забезпечити прискорений інноваційний розвиток цієї сфери. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є розробка та впровадження комплексної багатоваріантної інвестиційної політики, що, з урахування сучасних світових тенденцій, забезпечить інноваційний розвиток на різних рівнях освітньої системи України.

References:

- [1] Ковальчук Р.Л. Законодавче регулювання якості вищої освіти в Україні:

PEDAGOGY AND EDUCATION

- стан та перспективи розвитку / Р.Л.Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича: зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, ЧНУ, 2010. – Вип. 550. – С. 10–14.
- [2] Про Державну національну програму “Освіта” (Україна XXI століття) : Постанова Кабінету міністрів України від 03.11.1993 р. N 896 (із змінами N 576 (576-96-п) від 29.05.96) / [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=896-93-%EF>
- [3] Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 N 347/2002 [Електронний ресурс] / Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – 11с. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002/print1363267212303792>
- [4] Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344 / [Електронний ресурс] / Офіційний вісник України. – 2013. – № 50. – 18 с. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
- [5] European Commission. Eurostat. Education and training [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&rcode=tps00158&plugin=1>
- [6] Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка / А. Ю. Іщенко // Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
- [7] Сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- [8] Матюх С.А. Вплив глобалізаційних процесів на формування освітніх послуг вищих навчальних закладів / С.А Матюх // Вісник Хмельницького національного університету. –2014. – № 3. – Том 2. – С. 259–263.